

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

FREDERIKSBERG SLOT

FREDERIKSBERG KOMMUNE

Besigtigelsesdato:	08.12.2015
Besigtiget af:	Charlotte Lintrup, Fogh og Følner Arkitektfirma A/S
Journalnummer:	
Kommune:	Frederiksberg
Adresse:	Roskildevej 26, 26 A og 28
Betegnelse:	Frederiksberg Slot og Lakajgården
Fredningsår:	1918, udv. 1977
Omfang:	<i>Slottet (1699-1703 af Wilhelm Friedrich von Platen og Johan Conrad Ernst, stærkt ombygget og udvidet 1708-09; de lidt lavere fløje omkring gården opført 1733-38 af Lauritz de Thurah; porthuset (1704 formentlig Johan Conrad Ernst, ombygget 1829 af Jørgen Hansen Koch), lakajgårdens tre fløje og brolægningen samt løngangen (1720'rne af Johan Conrad Ernst).</i>

BYGNINGSBESKRIVELSE

Frederiksberg Slot ligger på toppen af Frederiksberg bakke, mellem Frederiksberg Have og Søndermarken. Lakajgården er placeret øst for slottet og ligger ligeledes i Frederiksberg Have.

Frederiksberg Have fremstår som en landskabelig romantisk have, med slyngede stier og kanaler samt lysthuse og andre tableauer placeret rundt om i haven. Havens beplantning gennemskæres af to hovedsigtelinjer, reminiscenser af det barokke aksefaste anlæg. Den ene akse forløber øst-vest gennem haven, via Frederiksberg Runddel og videre ad Frederiksberg Allé. Den nord-sydgående akse går fra Andebakkeøen, gennem haven med slottet som point-de-vue. Slotsanlæggets længdeakse er sammenfaldende med denne akse, som igen fortsætter ud i Søndermarken, som del af den barokke radiale alléstruktur, kaldet "patte d'oise" eller "gåsefod".

Slottets hovedfløj henvender sig mod Frederiksberg Have, flankeret af østre og vestre tværføj. På den anden side af hovedfløjen findes gårdrummet, omkranset af de lavere sidefløje og de krumme fløje, der forbinder sig til porthuset ved Roskildevej. Øst for slottet, neden for bakken, ligger Lakajgården, forbundet med slottet via en underjordisk løngang, kaldet Poternen.

Havens hovedakse mod slottet, desuden ses den kinesiske bro i Frederiksberg Have.

Søndermarken set fra Slottet, den radiale struktur ses.

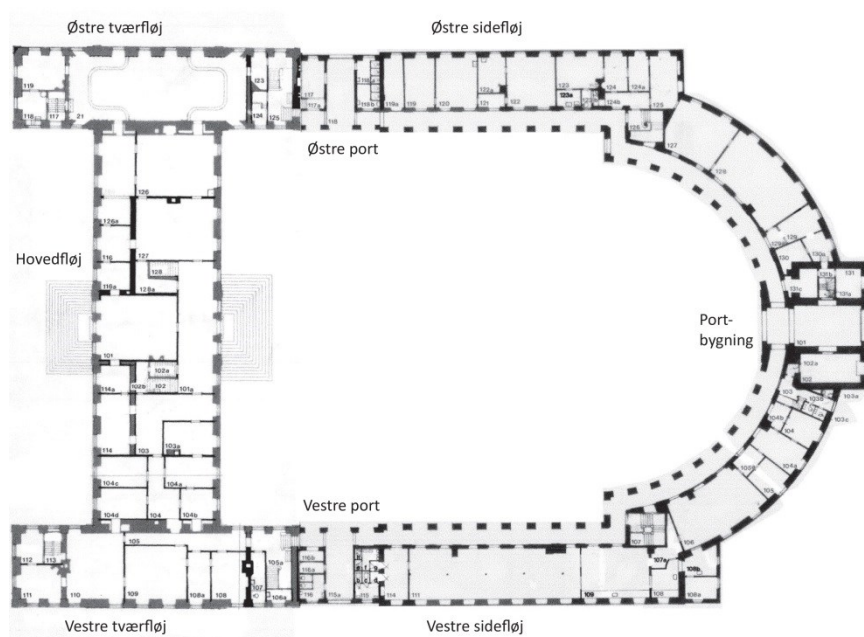

Fig. 1. Plan af stueetagen med benævnelser, FES.

Facader

Man ankommer til slottet via porthuset med port mod Roskildevej, hvorfra der er adgang til det indre brostensbelagte gårdrum. Overfor porthuset ligger hovedslottet bestående af hovedfløjen og de to tværfløje; en klart defineret gulkalket bygning i tre etager plus kælder, med taktfast placerede vinduer. Midterpartiet er fremhævet i højden og afsluttes øverst af flagaltanen. Midterpartiet fremhæves desuden ved siderne af lisener, der forkrøpper gesimserne. De store vinduer sidder tættere her end i resten af slottet, hovedindgangen midt for fremhæves af en stor, bred hovedtrappe og indfattes af en sandstensportal med brudt fordakning, prydet af to liggende løver omkring en kartouche med Frederik IV's kronede monogram. Kælderetagens facade er beklædt med granitsten, som får den til at fremstå som en sokkel for resten af hovedslottet. Beletagen fremhæves ved en gennemgående sålbænksgesims og etagens vinduesindfatninger afsluttes for oven af skiftevis segmentbuede og trekantede fordakninger.

Vinduerne i stueetagen er også udstyret med indfatninger, disse afsluttes for oven med vandrette overliggere. Vinduerne i stueetagen og beletagen er store fire-rammede vinduer med 8 ruder i hver ramme. Vinduerne i den øverste etage (attikaetagen) er af halv størrelse, to-rammede med 8 ruder i hver ramme, bortset fra de tre vinduer i midterpartiet, der er ligeså store som vinduerne i de to nedre etager. Indfatningerne omkring vinduerne i attikaetagen er med forkrøppede hjørner, men uden anden dekoration, hvilket placerer denne etage under de to nedre i bygningens arkitektoniske hierarki. Slottets hovedfløj med de to tværfløje afsluttes for oven med valmede tage belagt med kobber, hvori er små gavlkviste og skorstene.

Til de to tværfløje kobler sig de to portfløje og sidefløje med de krumme fløje, disse er alle en etage lavere end hovedslottet.

Hovedfløjens midterparti med hovedindgangen.

Hovedfløjen flankeret af tværfløje, set inde fra gården.

Hovedslottets beletages sålbænksgesims fortsættes i disse fløje som en flad pudset sålbænksgesims under den øverste etages vinduer, der ligesom i hovedslottet er store fire-rammede vinduer med 8 ruder i hver ramme. Indfatningerne omkring disse vinduer fremstår pudsede, med fremhævede partier på midten både øverst og ved siderne. Mens sidefløjenes øverste etage således er i niveau med hovedslottets beletage, gør en anden struktur sig gældende for Sidefløjenes nedre etager. Sidefløjenes nederste etage ligger i niveau med gårdspladsen og åbner sig i arkader rundt om gården. Arkadebuernes slutsten og kæmfergesims er markeret ved flade pudsede profiler. Over arkaderne er indskudt en lavere mezzaninetage, med to-rammede vinduer med 6 ruder i hver ramme. Vinduernes pudsede indfatninger er udført med fremhævede partier midt på overliggeren. Etagens lavere højde medvirker til at bringe den øverste etage i niveau med hovedslottets beletage. Arkader og mezzaninetage er med til at give sidefløjene en sekundær karakter i forhold til hovedslottet. De to portfløje, der støder op til tværfløjenes, skaber en variation i arkademotivet, idet den midterste arkadeåbning i hver er gjort større. Bag de større åbninger fortsætter portrummene gennem bygningerne og ender i porte ud mod omverdenen. I det østre portrum findes en trædesten, efter sigende til brug ved opstigning på hest.

Sidefløjene og de krumme fløje afsluttes af valmede tage med lav hældning, med skorstene øverst. Der er sortglaserede teglsten på disse tage. Portfløjene forstærker overgangen fra hovedfløj til de sekundære sidefløje ved at fremstå med flade tage, facaderne afsluttes blot med en gesims. Porthuset fremhæves af lisener omkring hovedporten, der optager begge de to nederste etager. Porthusets facade strækker sig op i niveau med tagryggen og giver plads til en rund urskive med to klokker i rundbuede åbninger.

På beletagen i porthuset findes mod gården blot et enkelt vindue midt for, men ud mod vejen fremstår porthuset i sin fulde bredde, med et vinduesfag på hver side af portåbningen. Porthuset markerer sig tydeligt her som et retkantet element mod de tilstødende krumme fløje. Porthuset opdeles i vinduesfag af lisener, der forkrøpper gesimserne, idet beletagens sålbænksgesims også findes her. Øverst over portåbningen er et stort næsten kvadratisk vindue med 4 x 2 vinduesrammer med 8 ruder i hver ramme. Mod vejen strækker porthuset sig op over taggesimsen og afsluttes for oven med en attika, der skjuler en lille tagterrasse.

Sidefløjenes facader fremstår udadtil i samme vinduestakt som ind mod gården, men i et mere nedtonet udtryk, uden indfatninger omkring vinduerne og med skodder for vinduerne i den nederste etage. Kun taggesimsen pryder her. Hovedslottet fremstår derimod mod haven i symmetrisk spejling af gårdfacaden, med gesimser og indfatninger i sandsten og et centralt dørparti fremhævet ved en tilsvarende hovedtrappe og samme figurative portal som gårdfacaden. Der er små kviste på taget og altanen med flaget markerer centrum over det fremhævede midterparti.

Portbygningen flankeret af de krumme fløje. Slottet set fra Søndermarken.

De krumme fløje og Portbygningen set inde fra gården.

Sammenhængen mellem hovedslottet (venstre), portfløj og sidefløj.

Vestre Tværføj set fra Frederiksberg Have.

Interiører, hovedslottet

Kælderen

Den hvælvede kælder under hoved- og tværfløjene er disponeret med hvidkalkede gange og mindre rum, der primært anvendes til opbevaring mv., foruden Officerssskolens kælderbar "Kadetkælderen", hvorfra der er adgang til endnu en poterne. Gulvene er dels af ældre ølandsfliser, dels af teglsten. Midt under hovedfløjen, hvor der tidligere har været indrettet køkken, ses rester af et ildsted.

Slotskirken, som ikke giver sig til kende i facaden, er placeret i den østre tværføj i niveau med den øvrige kælder, men strækker sig op i stueetagen med to hesteskoformede pulpitter, hvortil der er adgang fra de omkringliggende gemakker og fra løntrappen i østre tværføj. På det sydlige galleri er opstillet et orgel. Kirkens akse er placeret på tværs af rummet, med altertavlen der er malet i trompe l'oeil placeret midt på vestvæggen. Herfra er til begge sider opbygget stolestader, i niveauer, der trapper op mod siderne. Marmorgulvet midt i kirkerummet er lagt i et stjernemønster, hvorpå er placeret alter, døbefont og prædikestol. Loftet domineres af et meget stort plafondmaleri forestillende Lammets tilbedelse, udført af Hendrik Krock. De små kældervinduer og de større vinduer i stueetagen er kunstfærdigt sluttet sammen i høje nicher. Facadens vinduestakt er ubrudt ud for kirken, men vinklede lysninger leder lyset ind mod midten af rummet og gør plads til pilastre og hvælvkapper ved rummets hjørner. Pulpiturernes fyldingsfelter, vinduernes lysningspaneler, vægstykket mellem kælder- og stueetagens vinduer samt de hvælv, der danner overgang fra vinduesnicherne til loftet, er malet som skyer. Det øvrige træværk fremstår mestendels enten ådret eller marmoreret.

Under de kongelige værelser i østre tværføj er i kælderetagen indrettet Marmorbadeværelset, tegnet af Caspar Frederik Harsdorff. Gulvet, hvorfra tre trin fører ned i det forsænkede badekar, samt den nederste del af væggene er beklædt med marmor. Varmt og koldt vand kunne tilføres karret via skjulte rør, styret ved haner. Desuden var karret forsynet med afløb til muret kloak. Væggene er smykket af stukdekorationer. Over karret hænger et stort spejl. Det dybe kassetloft er smykket af gyldne blomster. Desuden findes i kælderen under den Vestre Tværføj endnu et badeværelse, Kongens bad, indrettet i 1772.

Fra østre tværføj er der adgang til Lakajgården via Poternen; en underjordisk gang gennem bakken. Poternen fremstår som en tøndehvælvet tunnel, hvidkalket med runde ovenlys. Den munder ud i en muret støttemur i bakken, umiddelbart vest for Lakajgårdsanlægget. Desuden er en iskælder, der muligvis stammer fra starten af 1700-tallet, indbygget i skrænten mellem Slottet og Lakajgården.

Stueetagen

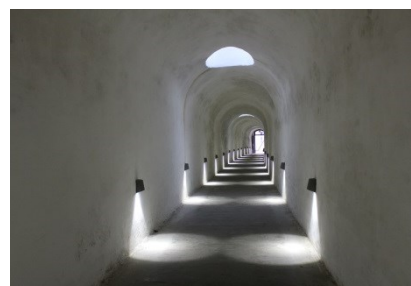
Ved ankomsten op ad hovedtrappen og gennem den store to-fløjede hoveddør, kommer man ind i en tværgående forhal, Mindehallen, hvor der er opsat mindetavler for faldne soldater. Forhallen er symmetrisk opbygget omkring hoveddøren med to store vinduer på hver side. Overfor hoveddøren er der adgang til Marskalstuen, flankeret af de to store hovedtrapper.

Kirken med pulpitter, plafondmaleri og paneler malet som skyer.

Marmorbadet.

Poternen.

Forhallen eller Mindehallen.

For hver ende af forhallen er en stor enfløjet fyldingsdør. Forhallen prydes af gråmalede lysningspaneler, brystningspaneler og dørindfatninger, desuden er gulvet belagt med kvadratiske ølandsfliser og loftet dekoreret med stuk, bygget op omkring tre store blændfelter. Fra forhallen leder de to brede hovedtrapper op til de øvre etager. Trapperne er prydet af marmorerede pilastre med joniske kapitæler. Ved den vestlige hovedtrappe findes et ældre interiørt vindue med blyindfattede ruder.

Marskalstuen, der er centralt placeret med udgang til Frederiksberg Have, fremstår i kølige, grønne farver på overvæggene, der er inddelt af sølvfarvede lister. Herunder er hvidmalede brystningspaneler. Hele vinduesvæggen er beklædt med tilsvarende hvidmalede paneler og der er opsat en høj tofløjet dør med ruder opdelt af sprosser, indenfor den ydre hoveddør til haven. Mod øst og vest leder to tofløjede fyldingsdøre til sekundære rum, over dørene er indsat dekorative dørstykker af Joseph Christian Lillie. Desuden er på vestvæggen et fremtrukket parti med en ovnniche, hvorover er placeret et relief. Ud for nichen er gulvet, der i øvrigt er i sildebensparket, belagt med sorte og hvide fliser, hvilket angiver, at dette har været plads for en ovn til opvarmning.

Den vestlige del af stueetagen fremstår, som Marskalstuen, indrettet i klassicistisk klædning, i grå og grønne farver med guldborter, vindueslysningpaneler malet i rhombeformede gittermønstre mv. Denne del af etagen brydes op af indbyggede gange, der kanter sig rundt om større og mindre kontorer.

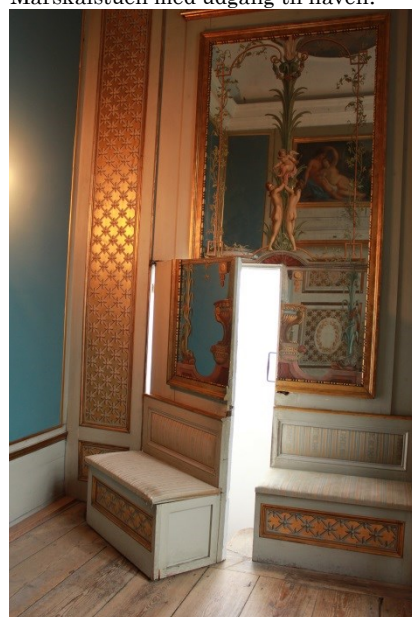
Hovedslottets stueetage fremstår mest intakt fra den barokke periode i den østlige del, med to store gemakker bag hinanden, hvorfra der er adgang til kirken i den Østre tværføj. Her er hvidmalede brystningspaneler og i det første gemak, Biblioteket, et prægtigt stukloft som ramme om et plafondmaleri. Gemakket, hvorfra der er adgang til kirkens gallerier, er mere nedtonet, loftet er glat omkring plafondmaleriet, bortset fra en dekoreret stukkant langs væggene.

I den nordlige ende af østre tværføj, bag kirken, er af Harsdorff indrettet et forværelse til Marmorbadet samt Det store Kirkekabinet, som i dag bruges til kontor af præst, organist m.fl. Forværelset til marmorbadet er et rum på ét vinduesfag, hvorfra der er adgang til Det store Kirkekabinet og, via en raffineret skjult dør, til en trappe, der fører ned til Marmorbadet som er indrettet nedenunder. Hele den ene væg optages af et stort spejl med dekorationer omkring og en polstret bæk foran. Halvdelen af bænken og en del af spejlet skjuler døren og åbnes sammen med denne. Vægfladerne er malet blå, indfattet af forgyldte lister, og der er opstillet en høj kakkelovn beklædt med hvide kakler. Gulvet er et plankegulv.

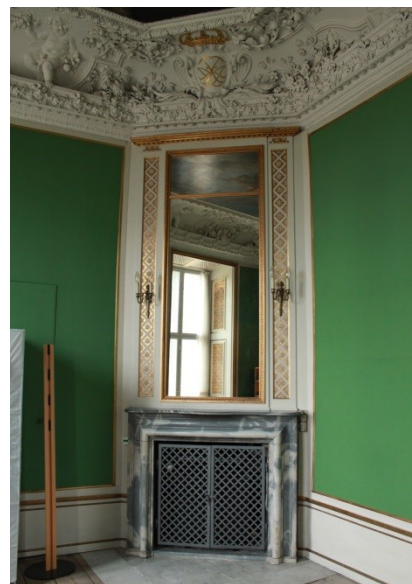
Det store Kirkekabinet blev på Frederik IV's tid anvendt som spisestue, idet her var anbragt et eremitagebord. Denne anvendelse afspejles i stukloftet, der er dekoreret med blomster og puttier, der bærer frugter, vindruer og andre mad- og drikkevarer. Plafondmaleriet af Benoît Le Coffre forestiller Persefone, der bortføres af Hades ned til dødsriget. Væggene fremstår i klassicistisk klædning, med et stort spejl over kaminen og grønmalede vægflader inddelt med gyldne lister. Døren og panelerne omkring vinduerne er

Marskalstuen med udgang til haven.

Den skjulte dør i forrummet, der leder til trappen ned til Marmorbadet.

Det store kirkekabinet.

malet grå med dekorationer i guld. Gulvet er et plankegulv med et parti af marmorfliser foran kaminen.

Beletagen

Hovedfløjen er på beletagen stramt symmetrisk opbygget omkring den centralt placerede Riddersal, flankeret af de to store hovedtrapper. Til hver side ligger henholdsvis Østre og Vestre Lakajgemak, hver på to fag mod gården. Bag disse, mod haven, er på hver side et galleri på tre fag. Yderst mod tværflojerne findes i hver side hhv. Østre og Vestre Forgemak, der strækker sig fra facade til facade. Se fig. 2.

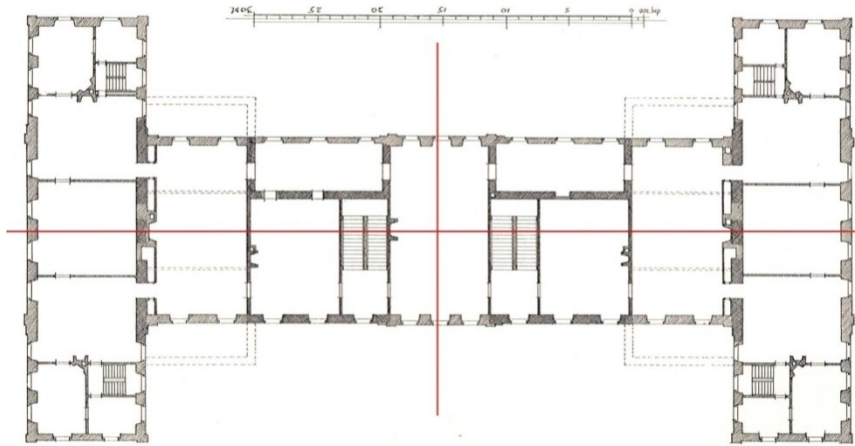

Fig. 2. Plan af beletagen med symmetriakser. Omrids af det første Frederiksborg Slot er vist med stiplede strek.

Weilbach, Frederik: Frederiksborg Slot og Frederiksborg Have, 1936.

Riddersalen står i klassicistisk interiør fra Harsdorffs hånd, dog med det barokke stukloft bevaret, isat en klassicistisk stukdekoration på midten, hvor der tidligere var plafondmaleri. Stukloftet er dekoreret med guld og udstyret med felter i klare røde og blå farver, hvor kronede våbenskjolde er opmalet. De fire tofløjede døre og panelværk er malet hvidt med opstregninger i guld. Store spejle er ophængt på vægfladerne mellem vinduerne. Dørenes oprindelige barokke indfatninger har fået tilføjet klassicistiske dele med volutter og overligger med bort, hvorover er indpasset dørstykker af Johan Mandelberg. Overvæggene er malet i grønne farver med gulddekorationer. Midt på den ene langside er en kamin med spejl over, overfor denne er malet en niche som en realistisk illusion, i trompe l'oeil-teknik.

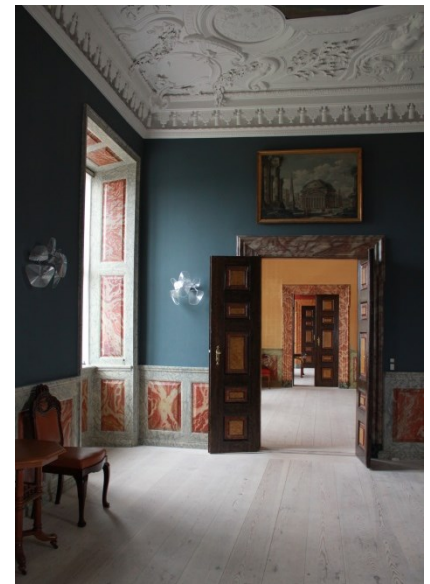
De øvrige gemakker på etagen fremstår mestendels som rækker af store gemakker i barok klædning, med kraftigt farvede, marmorerede paneler og dørindfatninger samt storslåede, rigt dekorerede stuklofter som ramme om plafondmalerier med mytologiske motiver. Der findes både ældre to-fløjede og enkeltfløjede døre. De tofløjede har fem mindre fyldinger, mens de enkeltfløjede ofte er med en enkelt stor fylding. Flere af dørene har ældre hængsler, låsetøj og greb. Træværkets udtryk er dog langt hen ad vejen resultatet af en tilbageføring udført omkring 1930, hvorfor interiørerne både er præget af marmoreret og ådret træværk samt klassicistiske elementer som nicher og dekorationer ved kaminerne.

Riddersalen med niche en trompe l'oeil.

Prinsessens lille Audiensgemak, vestre tværfloj. Gennem døren er der kig hele vejen gennem midterfløjen.

Kig fra Kongens Audiensgemak gennem gemakkerne i Østre Tværfloj, beletagen.

Stukloftet med loftmaleri i Dronningens Audiensgemak.

Loftet i Dronningens Audiensgemak i østre tværføj skiller sig ud som særligt fint udført, idet stukdekorationen som filigran bevæger sig ind over loftsmaleriet, der er malet direkte på loftet.

I vestre tværføj er baroklofternes oprindelige farvede felter og bånd retableret ved restaureringen i 2014.

De to tværføje føjer sig til hovedfløjen med hver deres suite af rum, opbygget så de både er spejlinger af hinanden omkring Riddersalens længdeakse og tillige hver er spejlsymmetrisk opbygget omkring hovedfløjens længdeakse. Midt i hver tværføj er placeret et centralt sovegemak, flankeret af to audiensgemakker, der i plan er spejlinger af hinanden. Alle fire audiensgemakker spiller således sammen i en dobbelt spejlsymmetri. Yderst for hver ende af tværføjerne var oprindeligt placeret et større og et mindre kabinet samt en løntrappe hvortil er adgang gennem løndøre. (Se evt. fig. 2.) De sydlige kabinetter og løntrapper er dog nedlagt i begge tværføje, da slottet blev overgivet til Hærens Officersskole og to nye hovedtrapper blev etableret på dette sted.

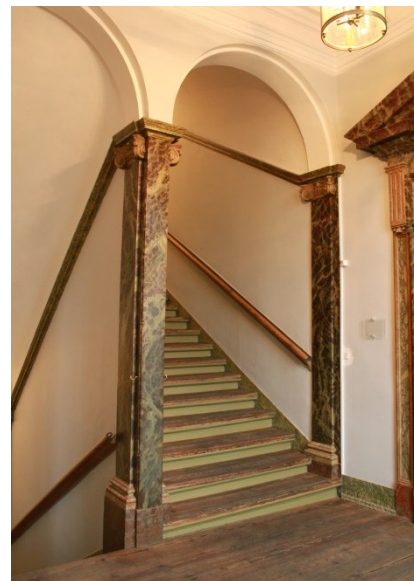
Gemakkerne på beletagen anvendes som undervisningslokaler og til repræsentation.

Foruden de markante symmetrier, der gør sig gældende på slottet, er gemakkerne disponeret enfilade på flere leder. Der er således lange kig gennem rækker af døråbninger, placeret på linje, hele vejen gennem hovedbygningen fra facade til facade, både langs hovedfløjens have- og gårdfacade. I tværføjerne krydses disse sigtelinjer af gemakker, der ligger enfilade langs nord-sydgående sigtelinjer. Dette er et storslået og for barokken typisk præg, der er med til at placere hovedslottet øverst i kompleksets bygningsmæssige hierarki.

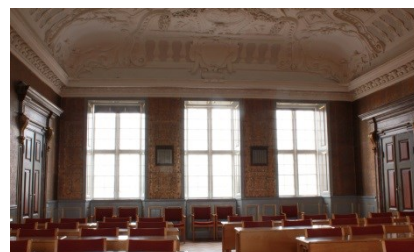
Øverste etage

Hovedslottets øverste etage, attikaetagen, domineres af det centralt placerede gemak, Rosen. Navnet betegner en spisestue for kavalere og hofdamer. Rosen har samme størrelse som Riddersalen direkte nedenunder, gennemlyst af tre store vinduer i hver facade. Stukloftet hvælver sig over rummet i en stor hulkehl og midt i dette findes Le Coffres berømte plafondmaleri "Maskerade". Midt på den ene langvæg er en kamin med et stort klassicistisk udseende spejl over og langs væggene er der gråmalede brystnings- og vinduespaneler med gylden staffering. Overvæggene er beklædt med en nyere efterligning af et ældre gyldenlædertapet. Gulvet er parket i diagonalt mønster. Der er fire store dobbelt-dørpartier, to på hver langvæg, placeret overfor hinanden. Indfatningerne består af flere led, bygget op af marmorerede træværk med forgyldte konsoller, med en vandret overligger øverst. Dørbladene, der hver har tre fyldinger, fremstår ådrede i tre forskellige nuancer.

Oprindelig var resten af denne etage tiltænkt hoffunktionærer og domestikker, med værelser disponeret på hver side af et korridorsystem. Her er foretaget flere ombygninger siden da, korridorerne er omplaceret og rummene gjort større. Etagen placerer sig stadig, bortset fra Rosen, hierarkisk under de øvrige etager, idet udstyret her er mere enkelt, men fremstår gedigent og kvalitetspræget med elementer som plankegulve og fyldingsdøre.

Den ene af hovedfløjens to hovedtrapper.

Rosen på øverste etage.

Det Kinesiske værelse, øverste etage i Østre Tværføj.

Arkade i sidefløj.

Øverste etage anvendes som undervisningslokaler og til kontorfunktioner.

I østre tværføj er på attikaetagen indrettet det lille men helt særlige Kinesiske værelse, umiddelbart over den kongelige lejlighed. Det lille rum på to vinduesfag, hvortil der er adgang gennem to rigt bemalede fyldingsdøre, er næsten fuldstændig dekoreret med "kineserier", efterligninger af kinesisk kunst, fortrinsvis i nuancer af blå og i guld. Brystningspanelernes fyldinger er dekoreret med orientalske billeder og rammetræet blåmalet med felter med blomstermotiver og landskabstableauer. Overvæggene optages af fire store italienske malerier, ophængt så de bukker sig omkring rummets hjørner. Den overskydende vægflade er opdelt i felter, skiftevis dekoreret med blåmalede landskabstableauer og afbildninger af porcelæn og fajance. Loftet, med synlige bjælker, er dekoreret med gyldne lister. Foran væggen mellem de to døre står en ældre støbejernsovn, hvorover hænger et spejl.

Interiører, sidefløje

Stueetagen

Den nederste etage i sidefløjene afsluttes mod gården af arkaderne, hvis piller smukt filtrerer sollyset og skaber en passage i læ og ly. Fra denne er adgang til mindre rum, der benyttes til kontorfunktioner, depoter mv. I den vestre sidefløj findes kantinen med køkkenfaciliteter mv.

Mezzaninetagen

I sidefløjene og de krumme fløje findes en indskudt mezzaninetage, der arkitektonisk tjener til at bringe etagen ovenpå i niveau med hovedslottets beletage. Mezzaninetagen er dermed lavere end de øvrige etager og har desuden et mindre fint udstyr, der angiver en sekundær karakter. Etagen er disponeret ud fra en korridor, der forløber langs slotsgården, med rum (klasselokaler, kontorer, depoter mv.) placeret i periferien.

I mezzaninetagen, nærmest østre tværføj, findes i et lille et-fags rum, Dronning Sophie Magdalenes Paradekøkken eller i daglig tale Prinsessernes Pandekagekøkken, indrettet af Laurids de Thurah i 1735. Væggene er fuldstændig beklædt med såkaldt hollandske kakler, udført på fajancefabrikken i Store Kongensgade og gulvet er belagt med marmorfliser i skakternmønster. Gerichterne omkring døren er her, som de eneste på slottet, udført af ægte marmor, med dronning Sophie Magdalenes forgyldte monogram på overliggeren. Øverst sidder to putti i stuk. Midt på den ene væg er det store ildsted, ligeledes beklædt med hollandske kakler, afsluttet foroven med to putti i stuk. Overfor ildstedet er der indrettet hylder, rødmaledede med guldkanter, i en bred niche i væggen. Desuden findes på hver langvæg 4 pilastre med forgyldte kapitæler, hvori er indrettet tilsvarende rødmaledede hylder. I det ene hjørne står en hjørnehylde med forgyldt kongekrone på et konsolbord, der bæres af en forgyldt ørn.

Beletagen

Sidefløjene er disponeret ud fra lange korridorer langs gården, som giver adgang til lokaler på ét, to eller tre fag på ydersiden, der anvendes som klasselokaler og til kontorer mv. De taktfast placerede,

Korridor i sidefløjenes beletage.

Paradekøkkenet.

Trappe i vestre sidefløj.

høje vinduesnicher giver korridorerne et smukt lysindfald. Mellem vestre sidefløj og den tilstødende krumme fløj findes bevaret den oprindelige barokke vindeltrappe med reposer, med kraftige udskårne balustre og mæglere, bred håndliste, mv. Trappen fortsætter helt op i tagetagen.

Gemakkerne i østre sidefløj har tidligere været sammenkoblet med de private kongelige lejligheder i østre tværfløj og beboet af dronninger mv. Derfor er der her fine gamle kaminer, stuklofter mv. Den østre sidefløj var ikke oprindeligt, som den vestre, indrettet med en korridor langs slotsgården. Denne er kommet til senere og gennemskærer her nogle af lofternes udsmykninger mv.

Lakajgården

Lakajgården består af tre sammenbyggede fløje, der åbner sig mod syd. Mod vest ligger Laboratoriefløjen, mod nord den lange Staldfløj og mod øst beboelsesfløjen. Pladsen mellem bygningerne, hvor også det ikke fredede Ridehus er placeret, er belagt med brosten. Langs Eksercer- og Staldfløjens facade er udført pigstensbelægning.

Laboratoriefløj og sidebygninger

Denne bygning er opført i én etage med helvalmet saddeltag. Soklerne er sorttjærede, facaderne er grundmurede, pudsede og gulkalkede. Der er hvide udkragede gesimser. Vinduerne er udført som korspostvinduer med opdelt underammer, der er malet hvide. Taget er belagt med røde vingetegl. Rygnings- og gratsten er udført af tagsten, der er lagt med bagsiden opad. Mod vest og syd er en fliselagt passage, hvorefter bakken rejser sig stejlt over en granitstensætning, der skal holde jordtrykket. Mod øst er i hver ende af bygningen påbygget en lille sidebygning med valmet tag. Sidebygningerne er lavere end Laboratoriefløjen, hver har to stk. to-rammede vinduer mod øst og en dør vendt mod det gårdrum, der dannes mellem bygningerne.

Exercer- og staldfløj

Bygningen er opført i bindingsværk med murede tavl. Sokler er murede, pudsede og tjærede. I begge ender (mod både øst og vest) er bindingsværket delvist fjernet og erstattet af massiv mur. Bindingsværk er sortmalet og tavl pudsede og gulkalkede. Der er en brædebeklædt gesims. Vinduer er hvidmalede fire-rammede med småsprossede rammer og sålbænk samt udvendig indfatning i træ. Bygningen har rødt tegltag med halvvalm mod vest og helvalm mod øst. Den sydvendte tagflade er forsynet med tre hejsekviste med bindingsværksflunker. I tagfladen er mange tilfældigt placerede mindre ovenlysvinduer.

Den vestlige del af bygningen er indrettet til gymnastiksal, mens den østlige del som oprindeligt fremstår som stald. Stalden er opdelt i spiltov, der hver afsluttes af en marmoreret træsøjle, der bærer en profileret arkitrav, hvorpå træloftet hviler. Foderkrybber, høhække, knægte til seletøj og øvrigt staldinventar er bevaret. Over midtergangen har loftet form som en tøndehvælvet baldakin, mens loftet over boksene skrånede nedad mod søjlerne. Gulvet er belagt med brosten, og der er grebning foran spiltovene. Første sal er indrettet til

Lakajgården set oppe fra slottets porthus.

Laboratoriefløj set fra øst.

Staldbygningen, facade mod gården.

Staldbygningen, interiør.

omklædningsfaciliteter med skabe arrangeret omkring en langsgående korridor midt i bygningen.

Beboelsesfløj

Bygningen er opført i grundmur. Murværket er pudset og gulkalket. Der er tjæret sokkel. Mod vest er bygningen i to etager, mens terrænets fald betyder, at østfacaden er i tre etager. Der er en let udkraget hvidkalket gesims. Vinduer er hvidmalede og med småsprossede rammer. Taget er et halvvalmet tegltag belagt med røde sten. Der er 5 hvidkalkede skorstenspiber. Begge tagflader er forsynet med nyere 9-stens tagvinduer, udført i tilpasset formsprog.

Beboelsesfløjen set fra øst.

BYGNINGSHISTORIE

Slottet

Frederiksberg Slot blev opført i 1699-1704 og udvidet allerede 1708-09 med de to tværfløje, sidefløjene og de krumme fløje blev tilføjet i 1733-38 og porthuset ombygget i 1828-29. Midt i 1800-tallet forlod kongefamilien slottet, hvorefter Hærens Officersskole flyttede ind i 1868-69. Slottet er opkaldt efter byherren Frederik IV.

Det første Frederiksberg Slot

Det første lille lystslot på bakken blev opført af Frederik IV, der allerede som kronprins i 1699 havde planlagt byggeriet og fået penge af sin far til at bygge for. Frederik havde overtaget en gård ved den nuværende Frederiksberg Runddel, hvortil området der i dag rummer Frederiksberg Have hørte. Muligvis var det en rejse til Italien i 1690'erne, der inspirerede ham til at opføre en pavillon på toppen af bakken med et stort haveanlæg foran.

Det første Frederiksberg Slot udgør omtrent de to nederste etager af den nuværende hovedfløj, med risalitter ved hjørnerne. Slottet var sandsynligvis en toetages rød, oliemalet bygning med hvide fuger og blyindfattede ruder i Hollandsk stil. Tegningerne blev ændret flere gange undervejs, og der kan derfor ifølge litteraturen ikke peges på en enkelt arkitekt. Ansvarlig var Overbygningsdirektør W. F. von Platen. Kgl. Bygmester J. C. Ernst og Ingeniørofficer G. P. Müller var også involveret. Der blev også opført et porthus mod syd, forbundet med slottet af et plankeværk. Øverst i porthuset var et vandreservoir, hvorfra vand ledtes til havens springvand. Frederik IV tog første gang ophold på det lille slot den 25. september 1704 og brugte derefter stedet som sommerslot.

Det andet Frederiksberg Slot

Slottet blev udvidet og ombygget til barokstil allerede i 1707-09. En ekstra etage blev bygget ovenpå de to eksisterende, denne kom blandt andet til at rumme den store spisesal, Rosen. To tværfløje blev tilføjet for enderne mens de oprindelige risalitter blev revet ned. Se fig. 2.

Dette andet Frederiksberg Slot kom i det ydre til at fremstå i Italiensk barokstil, som det eksisterende udtryk, selvom farverne er forandret gennem tiderne og vinduerne er udskiftet. W. F. von Platen var overbygningsdirektør med det overordnede ansvar, men J. C. Ernst stod som den tegnende arkitekt. Slottets indre blev rigt

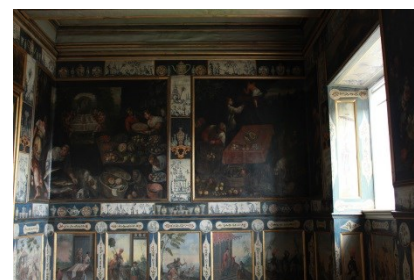
udsmykket, især de kongelige værelser fik et prægtigt udstyr. Stukarbejderne blev delt mellem de to italienske stukkatører Francesco Quadri og Domenico Carbonetti. Malerne Krock og Le Coffre malede tilsammen 20 loftsmalerier, sandsynligvis alle til beletagen. I stueetagen og andre steder blev malerier fra det første slot genbrugt. Interiørerne blev udsmykket med marmorerede paneler, tapeter og gardiner i damask og atlask og andre fine stoffer samt kostbare møbler.

Slottet var i grundplan spejlsymmetrisk omkring to akser. Midterfløjen var på alle etager symmetrisk opbygget omkring en central sal (Marskalstuen i stueetagen, Riddersalen på beletagen, Rosen på den øverste etage), flankeret af de to hovedtrapper. Hver tværføj kom til at indeholde en lejlighed på beletagen, vestre tværføj også i stueetagen, mens stueetagen i den østre tværføj optages af kirken. Lejlighederne var udformet, så de i planløsningen var spejlinger af hinanden. Hver lejlighed var desuden symmetrisk opbygget omkring det centralt placerede sovegemak, der blev flankeret af to audiensgemakker, og yderst i hver side et kabinet, et kammer og en løntrappe. Den østlige lejlighed var tiltænkt kongeparret, den vestlige kongens søster Sophie Hedvig.

Oprindeligt var den østre tværføj indrettet således at kongens og dronningens sovegemak var placeret i det midterste gemak, omkring dette var kongens gemakker (den nordlige del af tværføljen) og dronningens gemakker (den sydlige del af tværføljen) symmetrisk placeret. Symmetrierne begrænsede sig ikke til grundplanen i sig selv, men gik igen i interiørerne, for eksempel var der tapet af guldmor både i Kongens og i Dronningens Audiensgemak, med røde fløjsblomster i hendes og grønne i hans. Der er også en vis symmetrisk overensstemmelse mellem plafondmaleriernes former i de to tværføje, for eksempel var begge plafondmalerier i de to sovegemakker runde. Plafondmalerierne i Tværføljenes to nordlige audiensgemakker har omtrent samme svungne, skiftevis konkave og konvekse form.

Interiørerne afspejlede også et rummæssigt hierarki, finest var gemakkerne i østre tværføj på beletagen (kongens og dronningens private gemakker). Det afhang af den audienssøgendes rang, hvor langt ind i slottet, den enkelte kunne opnå at komme, det allerfineste var at blive modtaget helt inde i soveværelset. Det Østre Lakajgemak var beklædt med gyldenlæder, det vestre med søvlæder, på denne måde blev symmetrien opretholdt, samtidig med at rummet i den østre del af slottet, nær den kongelige lejlighed, hierarkisk stod over det andet. Desuden var gemakkerne placeret enfilade, både på langs af tværføljerne og på langs af midterfløjen, således at der både er lange gennemgående kig gennem hele midterfløjen (bevaret) og gennem begge tværføje (delvis bevaret). Disse symmetrier var især gældende for stueetagen og beletagen.

Over de kongelige gemakker, på attikaetagen, blev Det Kinesiske Værelse indrettet. Det Kinesiske Værelse afspejler tidens mode med at indrette værelser i kinesisk stil og værelser til fremvisning af kinesisk porcelæn, der var en kostbar og efterspurgt handelsvare. Eftersom de tidligste inventarieprotokoller fra slottet mangler, er der tvivl om, hvornår Det Kinesiske Værelse præcis er indrettet.

Det kinesiske værelse.

Stukloft, Kongens Audiensgemak, Østre Tværføj.

Konservator Anne Jonstrup Simonsen gør rede for, at der er en sammenhæng mellem værelset og fajancefabrikken i St. Kongensgade (grundlagt 1722), idet de samme kobberstik er brugt som forlæg for fabrikkens fajance og for de malede dekorationer i Det Kinesiske Værelse. Fabrikkens grundlægger, Johan Wolff, var indkvarteret netop på Frederiksberg Slot fra november 1721 til juni 1722, hvor han arbejdede med en forsøgsproduktion af fajance, muligvis blev værelset i denne periode brugt som prøve-kammer.

Det tredje Frederiksberg Slot

Christian VI blev konge i 1730 og benyttede Frederiksberg Slot som vinterbolig 1731-40, mens det første Christiansborg Slot blev opført. Dette krævede plads til hele hoffet, hvorfor de to Sidefløje blev opført 1733-38. Christian VI lod J. C. Ernst bygge en sidefløj ved den østre port, men var utilfreds med resultatet og lod Laurids de Thurah bygge den helt om. Den vestlige sidefløj blev derefter opført i samme stil. Tilbygningerne består hver af tre dele: som bindeled til hovedslottets østre og vestre tværfløje opførtes østre og vestre portfløj, hertil føjer sig de lange sidefløje og mod porthuset de krumme fløje.

Sidefløjene blev mest benyttet af hofffunktionærer og tjenere, undtagen de værelser, der lå op mod kongens og dronningens værelser i østre tværfløj. Disse blev efter opførelsen brugt af Dronningen og Prinsesse Louise. Her blev desuden af Thurah i 1735 indrettet det fine Paradekøkken til dronning Sophie Magdalene i østre sidefløjs mezzaninetage.

Restaurering og nyindretning i 1770'erne

Frederik V, der blev konge i 1746, foretrak Fredensborg Slot og benyttede sjældent Frederiksberg Slot. Den mentalt sårbare Christian VII blev konge i 1766 og især under Struensees magtperiode fra 1770 blev Frederiksberg Slot mere benyttet igen. Struensee lod arkitekten Caspar Frederik Harsdorff (1735-1799) stå for en indre istandsættelse, der fandt sted i starten af 1770'erne. Harsdorff var i 1764 kommet hjem efter en længere rejse til Frankrig og Italien, hvor han havde tilegnet sig den klassicistiske stil.

Den direkte årsag til restaureringen var kaminerne i de to store sale, Rosen og Riddersalen. Kaminerne var placeret direkte på bjælkelaget og gulvene sank under deres vægt. Harsdorff fik kaminerens murværk til at hvile af på kælderens hvælvinger og lagde nyt plankegulv i de to sale. Derefter blev flere andre gemakker nyindrettet. Harsdorff udførte bl.a. arbejder i de største gemakker på beletagen; de to forgemakker og Riddersalen blev nyindrettet, ligesom de østre dagligstuer, der rummede kongens private gemakker og statsrådets gemak. Desuden nyindrettede Harsdorff Marskalstuen og lejligheden i vestre tværfløjs stueetage. Den af Harsdorff ledede nyindretning gav slottets indre en klassicistisk karakter. De gamle gyldenlædertapeter, silkebetræk, mv. erstattedes af tapetpapir, og farveholdningen blev nu lysegult, lysegrønt og perlegråt. Flere steder maledes panelernes marmoreringer over i den perlegrå farve. Harsdorff arbejdede mange steder videre ud fra de barokke interiørers stuklofter og dørindfatninger, som blev genbrugt i ny klædning. Harsdorff samarbejdede blandt andet med den svenskfødte maler Mandelberg, der udførte flere dørstykker til slottet. Til den

Det kinesiske værelses bemalinger.

Vestre Forgemak, det ses hvordan feltet, der oprindeligt indeholdt et plafondmaleri, i dag er udsmykket med en stukdekoration i klassicistisk stil.

Stueetage, Vestre Tværfløj.

svagelige konge blev Marmorbadeværelset med forrum indrettet i kælderens under kongens værelser i østre tværføj.

Senere ombygninger

I årene 1772-84 var det igen Fredensborg, der blev benyttet som sommerslot for hoffet, der var centreret omkring Enkedronning Juliane Marie. Da Kronprins Frederik (senere Frederik IV) tog regeringsmagten i 1784 blev Frederiksberg Slot i højere grad benyttet igen som sommerslot. Kongeværelserne i østre tværføj var dog forbeholdt Christian VII indtil hans død i 1808. Derefter kunne Frederik VI flytte ind disse værelser og hans dronning, Marie, blev den sidste kongelige beboer på slottet. Hun boede der indtil kort før sin død i 1852. En del inventar blev i siden flyttet til Frederik VII's nyerhvervede sommerresidens.

Omkring år 1800 foretoges en del nyindretninger på slottet. Dette synes ikke blot at dreje sig om opstilling af nyt inventar i gemakkerne, men også større ændringer som opsætning af en mængde nye kakkelovne og sløjfning af de gamle kaminer. Det virker derfor sandsynligt, at de gamle kaminfremspring på dette tidspunkt omformes til det nuværende udseende med nicher til kakkelovnene. Ifølge konservators undersøgelser i forbindelse med restaureringen i 2012-14 er de yderste vanger oprindelige og kun den indre niche er nyere.

Det er temmelig sikkert omkring dette tidspunkt, at de vinduer i de fire audiensgemakker, der vender mod midterfløjen, blændedes med døre.

I 1828-29 fandt en ombygning af porthuset sted, dette havde ellers stået i sin oprindelige form fra det første Frederiksberg Slot, se fig. 3 og 4. Ombygningen af porthuset og de tilstødende dele af de krumme fløje foretoges af arkitekt J. H. Koch. Her blev indrettet en fornem lejlighed for den senere Frederik VII efter giftermålet med Prinsesse Vilhelmine. Ved ombygningen blev porthuset nyindrettet og de krumme fløje blev ført forbi facaden mod gården, således at der opstod forbindelse hele vejen rundt. Dermed fik porthuset en ny facade nogle meter længere inde i gårdrummet. Desuden blev porthuset forøget i højden. Uret øverst i porthuset stammer iflg. slottets hjemmeside fra 1705 og er udført af Johan Merchie. Uret ses på opstalter i Thurahs Danske Vitruvius fra 1749 og må altså være flyttet fra det gamle porthus til sin nuværende placering. På dette tidspunkt blev også den store trappe i hjørnet mellem Østre Sidefløj og den tilstødende krumme fløj fornyet.

Hærens Officersskole 1868

Efter Dronning Maries død blev nogle af slottets lokaler lejet ud til privatpersoner som Orla Lehmann, Adam Oehlenschläger og digteren Johan Ludvig og Johanne Louise Heiberg. Fra omkring midten af 1800-tallet blev en del lokaler i sidebygningerne brugt af Militæretaten som lazaret. Frimurerlogen fik tilladelse til at disponere over nogle rum i hovedfløjens kongeetage, senere også kongeboligen i østre dagligstuer.

Indtil Krigsministeriet og dermed Hærens Officersskole overtog slottet i 1868 blev der kun ofret det nødvendige på vedligehold.

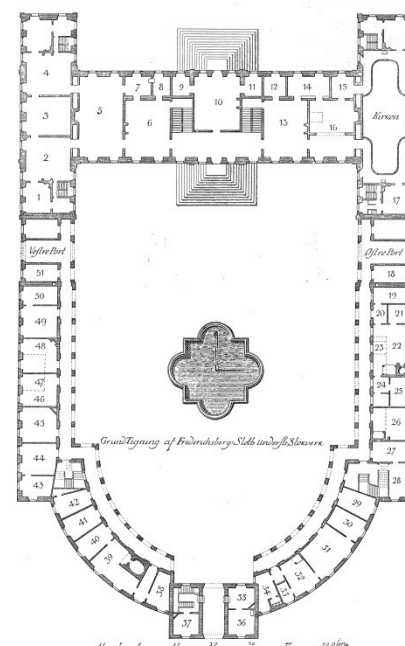

Fig. 3. Plan af slottets nederste etage. Porthuset ses nederst i sin ældste udstrækning. Gengivet i Thurahs Danske Vitruvius, 1749.

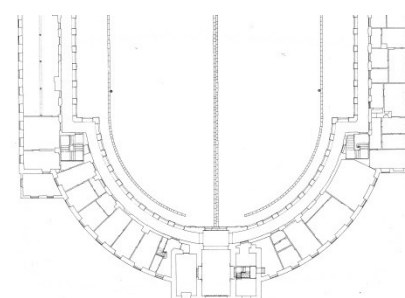

Fig. 4 Opmålingstegning, 1918-24. Porthuset ses i sin eksisterende udformning. Weilbach, Frederik: Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have, 1936.

Trappen i Østre Sidefløj.

Istandsættelsesarbejderne i forbindelse med skolens overtagelse indbefattede bl.a. fjernelse af kirkens inventar og kirkerummets indretning til festsal, senere til bibliotek. Hertil kom udførelse af to nye hovedtrapper i de sydligste dele af tværflojene, hvor der tidligere havde været kabinetter og kamre, hovedreparation af vinduer, restaurering af paneler, døre og vægge samt fuldførelse af den i 1862 påbegyndte gasinstallation, se gaslamper fig. 6.

Hovedbygningens beletage blev brugt som tegne- og klasseværelser. Før 1868 stod flere rum som i Frederik VI's tid og nogle som i Frederik IV's tid, med marmorgulve, parketgulve, marmorkaminer, loftsmalerier mm, enkelte værelser med gyldenlæder- og silketapeter. En del af det resterende inventar måtte ved overtagelsen forlade slottet, deriblandt 7 plafondmalerier, 20 dørstykker, 11 spejle, 7 marmorkaminer, 2 parketgulve, 2 silketapeter, 1 gyldenlædertapet og en del paneler, dørindfatninger og malede tapeter. Desuden borttoges en hel del inventar fra kirkerummet. Tapeterne og nogle plafondmalerier, parketgulve, marmoret fra alteret og gulvet i slotskirken førtes til Rosenborg. Til Fredensborg kom nogle plafondmalerier, tapeter, kaminindfatninger af marmor mm. Til Christiansborg kom resten af vægmalerierne.

Bygningsarbejderne på slottet fortsatte i årene fremover. Riddersalen blev istandsat i 1894-95 og slottets facader omkring år 1900. Omkring 1910 blev Rosen nyindrettet til brug for overkrigsretten.

I 1918 fejrede skolen 50 års jubilæum og dette fokus på skolen ledte til en kritik af interiørens tilstand, blandt andet gasrørens forløb tværs henover de gamle stuklofter. Efter første verdenskrig blev en istandsættelse tiltagende nødvendig, og fra omkring 1924 blev der foretaget restaureringsarbejder omkring lofterne, dog indenfor det sædvanlige vedligeholdelsesbudget. Først i 1928 blev der bevilget penge til formålet. Restaureringsarbejderne blev gennemført af forsvarets 2. bygningsdivision under ledelse af Oberst Niels Maare.

Restaureringsarbejder omkring 1930

I årene ca. 1924-32 blev mange af de fineste rum på slottet istandsat, herunder kirken, Rosen, trappepartierne, Paradekøkkenet, Marmorbadeværelset, Det Kinesiske Værelse, Riddersalen og kongeboligen i østre tværføj. Desuden blev der foretaget en gradvis overgang til elektrisk belysning.

I 1925 opstod en mulighed for at flytte biblioteket fra den tidligere kirke til andre rum og foretage en restaurering af kirken. Nogle år senere blev der afsat penge til en større rekonstruktion af kirkerummet, så det igen kunne tages i brug som kirke. En del af det oprindelige inventar blev igen opsat, blandt andet blev prædikestolen, der havde været flyttet til Diakonissestiftelsen, genopstillet. Kirken blev genindviet i 1931. En række andre arbejder fulgte, både indvendig og udvendig på slottet, blandt andet en restaurering af flere af gemakkerne, opretning af trappen op til hoveddøren, fuldførelse af el-installationerne og en omlægning af slottets vandforsyning. I 1928 blev der stillet penge til rådighed i fire år til den allerede påbegyndte istandsættelse af stuklofter og plafondmalerier.

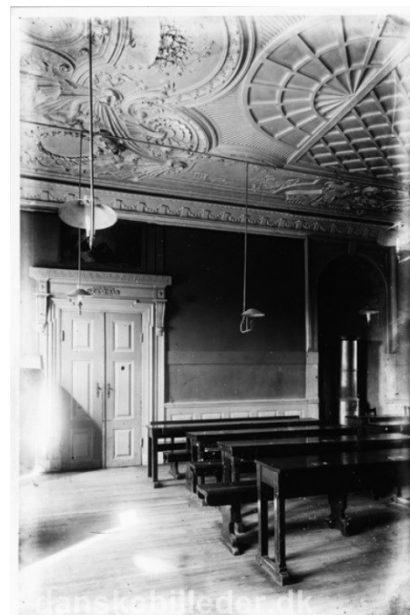

Fig. 6 Vestre Forgemak, før Maares tilbageførelse til barok stil. Gasbelysning med rør ses i loftet.
www.danskebilleder.dk

Østre Tværføj. Trappe der blev indbygget ved skolens overtagelse af slottet.

Istandsættelsesarbejderne pågik i omkring 20 år, ind i 1940'erne. I omtrent de 10 første år af restaureringsarbejdet var de fineste rum under behandling. Restaureringens mål beskrives af Maare som at bringe rummene så langt tilbage i tid, som er forsvarligt, hvilket for de fleste gemakker betød en tilbageføring til barokkens stiludtryk. Samtlige stuklofter på slottet blev restaureret, det samme blev samtlige loftsmalerier og dørstykker. Panelernes gamle marmoreringer blev afdækket, i følge Maare var det stød og slag mod trappernes paneler, der havde afsløret farvede felter under bemalningen. Det ledte til et større afdækningsarbejde rundt om på slottet. Maare skriver: "Ved disse Afdækninger kom de meget smukke, i dristige Farvesammensætninger og Mønstre udførte Marmoreringer for Dagens lys. Vel savner disse Dekorationer nu i flere gemakker den Baggrund og Støtte, de oprindeligt har haft i Gyldenlæders- og Silketapeter, Møbler og anden udsmykning."

Nogle år senere, i 1946, lader Oberst Maare skinne igennem, at man måske burde være gået mere varsomt frem, så flere af Harsdorffs interiører kunne være bevaret. Maare bemærker at eksempelvis dørstykkerne, der har indgået i Harsdorffs interiører, nu svæver noget tilfældigt over de marmorerede dørpartier.

Dronningens Audiensgemak havde været opdelt i mindre rum, de opdelende vægge fjernedes og paneler blev retableret på væggene samt opmalet efter forbillede i de bevarede lysningspaneler omkring vinduerne. Disse nye paneler var dog noget groft udført og blev helopmalet igen under restaureringen i 2012.

Maare skriver, at han opdagede, at 5 af de nedtagne kaminer, der i 1868 blev givet til Fredensborg Slot, stadig fandtes. Den ene blev genopstillet i Riddersalen, den anden i Rosen og de resterende tre i østfløjens kongeetage. Desuden var en kamin med Frederik IV's monogram tilbageleveret fra Bymuseet, denne blev placeret i Kongens store kabinet. Maare anbragte kaminerne på slottet både af historiske og skønhedsmæssige hensyn, men også for at skåne stuklofterne og loftsmalerierne for os fra de fritstående ovne. Der blev etableret ny opvarmning ved indfyringsovne placeret inde i kaminerne.

Siden Maares restaureringer af slottet er der foruden den løbende vedligehold bl.a. i 1990'erne foretaget restaureringsarbejder på tag, varme/ventilation, facader, vinduer, bærende bjælker i etageadskillelser, sandsten i facader, udvendige trapper, kirken og Flagaltanen. Gemakkerne på beletagen er restaureret 2012-14. Ved denne lejlighed blev blandt andet en lille gang, der var etableret gennem Prinsessens lille Audiensgemak i vestre tværføj i forbindelse med Officersskolens overtagelse af slottet, nedtaget og audiensgemakket retableret i sin fulde udstrækning. De dørpartier, der omkring år 1800 var placeret i de fire audiensgemakker foran de vinduer, der vender mod midterfløjen, blev ligeledes fjernet.

Lakajgården

Lakajgården er opført som køkken, stald og vognremise til det nærliggende Frederiksberg Slot. Der er uklarhed omkring bygningernes præcise opførelsesår, men det synes mest sandsynligt, at alle 3 fløjes oprindelse er det tidlige 1700-tal. På Häussers

Ikke-oprindelig dør foran vindue, Kongens Audiensgemak i Østre Tværføj, for restaureringen i 2012.

situationsplan fra 1741 ses alle tre bygninger, samt et senere nedrevet ridehus nord for anlægget, se fig. 7. Det følgende baserer sig på oplysningerne i Weilbach: Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have, fra 1936.

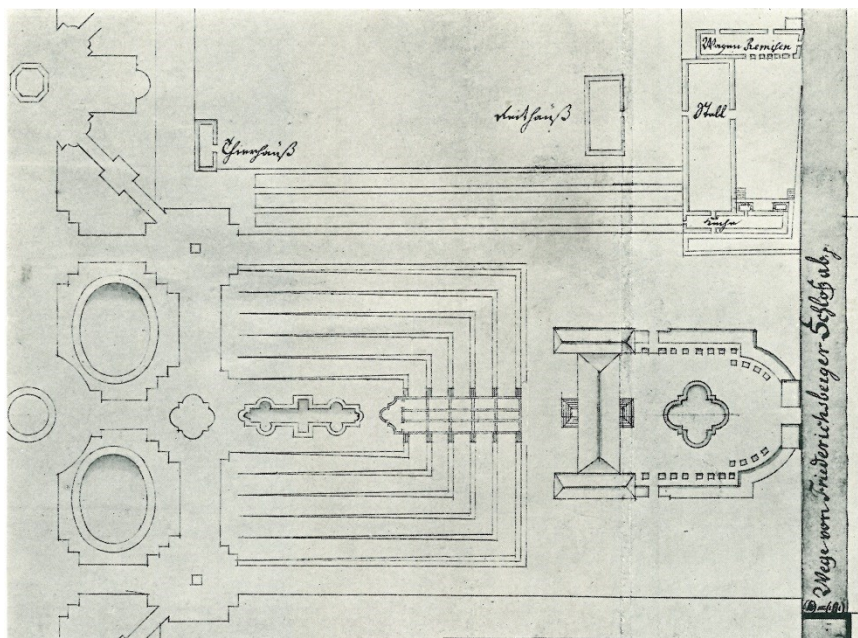

Fig. 7. Udsnit af situationsplan for Frederiksberg Slot og have, sign. Häusser, 1741. Øst opad. Findes i Rigsarkivet, her gengivet fra Weilbach: Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have, 1936.

Laboratoriefloj og sidebygninger

På det første Frederiksberg Slot lå køkkenet sandsynligvis i kælderen under hovedfløjen. En selvstændig køkkenbygning blev opført 1705-1706 for foden af bakken øst for slottet. For at kunne bringe manden fra køkkenet op på slottet blev en underjordisk, hvælvet gang etableret gennem bakken, den der i dag med et militært udtryk kaldes Poternen. Denne stammer fra 1707, samtidig med den store ombygning af slottet. Desuden blev den svære støttemur opført op ad bakken bag Laboratorieflojen/køkkenbygningen. Køkkenfunktionen giver sig stadig til kende i Laboratorieflojen, idet der stadigvæk ses et stort ildsted, mens skorstenen er taget ned til under tag. Før 1870 har været en påbygning i hele østfacadens længde. I 1870 blev den midterste del fjernet, mens de 2 mindre fløje i enderne blev bevaret. Hærens Officersskole har anvendt bygningen til laboratorium i en længere periode, deraf navnet, men i dag anvendes laboratorieflojen til motionsrum. Interiøret står overvejende med nyere overflader og indtaltioner.

Exerceer- og Staldfloj

Staldbygningen blev opført i 1708-09. Bygningen har oprindeligt været én lang stald, med indgang midt på langfacaderne. Den rummede 64 spiltøve, og i begge ender var der indrettet kamre til staldbetjentene, se fig. 8.

Omkring 1870 er stalden begrænset til ca. 1/3-del af sin oprindelige udstrækning og de resterende 2/3-dele indrettet til eksercerhus, nu gymnastiksal. Stalden blev anvendt som hestestald af Hærens Officersskole fra 1869 - 1964. Bygningens hølft er i nyere tid

Det store ildsted, Laboratoriefloj.

indrettet til bade- og omklædningsrum. Den oprindelige del af stalden er fortsat bevaret.

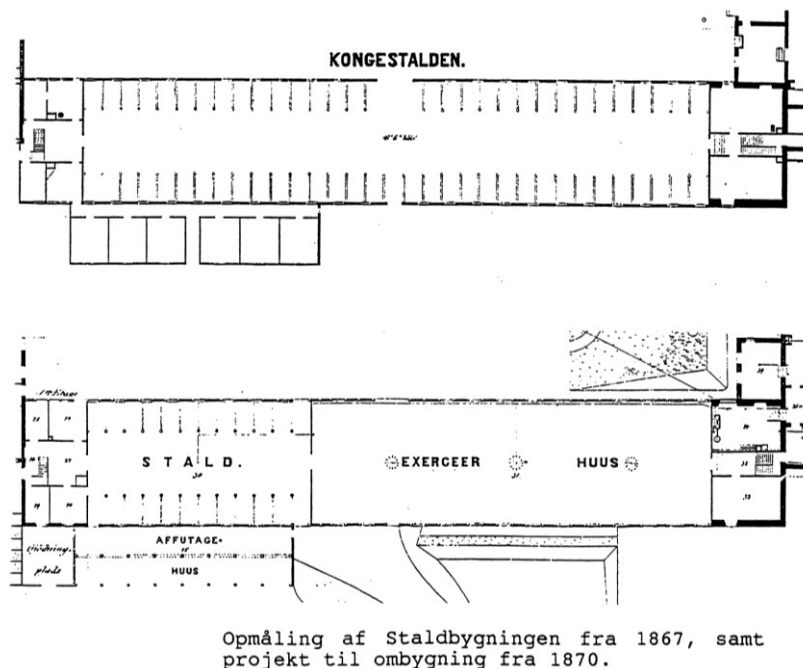

Fig. 8, FES

Beboelsesfløj

Denne fløj er oprindeligt opført som vognremise, og sandsynligvis fra begyndelsen påført i én etage. Senere blev der bygget en lav etage på, og bygningen kom nu til at rumme fire remiser og tre værelser. Etagen over var indrettet med en gang og 26 værelser for lakajer, løbere og andre domestikker. Derfor kaldes bygningen også Lakajbygningen. Senere, sandsynligvis fra begyndelsen af 1800-tallet, er bygningen ændret til udelukkende at rumme beboelse, hvorved portene i vestfacaden blev sløffet og den lave 1. sal forhøjet. Bygningen anvendes fortsat til beboelse, og er i dag indrettet til seks boliger af varierende størrelse. Der er etableret udgange til haven på østsiden af bygningen, både fra stueetagen og første sal.

Beboelsesfløj, udgange til haven.

KILDER

Bramsen, Bo og Fogtdal, Palle: København, før og nu og aldrig

Frederiksberg Slot, tilstandsregistrering af Lakajgårdsanlægget 1993, Forsvarets Bygningstjeneste.

Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste (udg.): Restaureringen af Dronning Sophie Magdalenes Paradekøkken på Frederiksberg Slot, København 2006

Lintrup, Charlotte (Nebel og Olesen arkitekter): Historisk rids med fokus på Østre Dagligstuer, forundersøgelser 2012

Lintrup, Charlotte (Fogh og Følner Arkitektfirma): Vestre Dagligstuer Arkivundersøgelse, 2013

Olsen, Jens Peter: Frederiksberg Slot & Hærens Officersskole 1997

Simonsen, Anne Jonstrup: Det kinesiske værelse på Frederiksberg Slot, i Architectura 26, København 2004

Weilbach, Frederik: Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have, 1936

Frederiksberg Slots hjemmeside:
<http://www.frederiksbergslot-frbslot.dk/>

MILJØMÆSSIG VÆRDI

Slottet

Frederiksberg Slots betydning for det omkringliggende miljø er ikke til at overse. Frederiksberg Slot har lagt navn til hele Frederiksberg, der har udviklet sig i området omkring slottet og i dag udgør en del af hovedstaden. Slottet er markant placeret øverst på bakken og udgør et pejlemærke for bydelen, samt en markant facade mod såvel Frederiksberg Have som Søndermarken. Københavns zoologiske have ligger på et areal, der tidligere har tilhørt Frederiksberg have, som en folkelig udgave af de kongelige menagerier. Hermed besidder Frederiksberg Slot en stor betydning for sine omgivelser og deres udvikling.

De miljømæssige værdier knytter sig endvidere til de stærke bånd til Frederiksberg Have nedenfor slottet, som er en populær rekreativ park, hvorover slottet knejser på bakken som endepunkt for den ene af parkens to hovedakser. Tillige knytter der sig miljømæssige værdier til sammenhængen mellem slottet og Søndermarken, hvori den oprindelige barokke patte d'oise alléstruktur fortsat ses. Se fig. 7.

Slottets indre aksefaste gårdrum besidder ligeledes betydelige miljømæssige værdier, som et helstøbt eksteriørt rum, omsluttet af slottet til alle sider. De få men velvalgte materialer, både i facader og belægning, fremstår stoffligt rigt og underbygger det helstøbte indtryk.

Lakajgården

Lakajgården ligger neden for skrænten, hvor slottet troner på toppen. Den stærkt trafikerede Roskildevej skærer sig tæt forbi anlægget og forløber meget højt i forhold til Lakajgården. Vejen er formodentlig hævet gennem tiden, for at gøre stigningen mindre stejl. Forståelsen af Lakajgårdsanlægget som en domestikfunktion til hovedslottet er dog intakt, blandt andet på grund af Poternen, der forbinder slottet og Lakajgården gennem skrænten.

KULTURHISTORISK VÆRDI

Slottet

Udadtil fremstår slottet som en manifestation af enevældens kongemagt. Dette afspejles i den hierarkisk opbyggede facade, såvel

Fig. 7. Frederiksberg Slot med Frederiksberg Have mod nord og Søndermarken mod syd. Luftfoto, Krak.

Frederiksberg Slot troner over Frederiksberg Have.

Lakajgården, hvorfra nærheden til slottet klart viser sig.

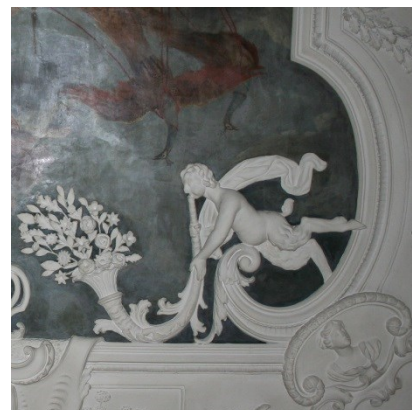
som i de indre rummæssige hierarkier. Kongemagtens signatur kan blandt andet aflæses i portalerne omkring hovedindgangene mod gården og mod haven med kongens monogram flankeret af løver. Hovedfløjens midterparti afspejler det første Frederiksberg Slot og den lille arkitektoniske ubalance i facaden, der opstår ved det relativt smalle midterparti, rækker således tilbage i slottets historie og rummer kulturhistoriske værdier.

De kulturhistoriske værdier knytter sig endvidere til slottet som repræsentant for den barokke stilperiode, hvilket bl.a. aflæses i de sluttede volumener, de afvalmede tage, de gennemgående pilastre og den strenge symmetri. I det indre afspejles de barokke stiltræk blandt andet i det marmorerede og ådrede træværk, de rigt dekorerede stuklofter med plafondmalerier, hvoraf flere er perspektivisk opbygget, samt i måden, hvorpå interiørerne, rummets oprindelige brug og arkitekturen spiller sammen i forening, samt i de lange kig gennem rækker af gemakker, der er placeret enfilade. I særlig grad knytter der sig kulturhistoriske værdier til stukloftet med loftsmaleri i Dronningens Audiensgemak i østre tværføj, der er udført, så stukken slynger sig ind over maleriet, der er malet direkte på loftsfladen. Det er det eneste loft på slottet, der er udført på denne måde.

Selvom en stor del af træværket er restaureret og opmalet i 1930'erne, fremviser det barokkens glæde ved farver og fantasifulde imitationer og udgør en væsentlig del af slottets identitet. I Kongens Audiensgemak i østre tværføj er marmoreringerne særligt velbevarede. Der knytter sig tillige kulturhistoriske værdier til de senere, af Harsdorff indrettede klassicistiske interiører, med Mandelbergs malerier; som dørstykkeserierne "De fire årstider", "De fire verdensdele", mv. Dermed er gemakkerne kommet til at repræsentere forskellige perioder og forskellige kongers indflydelse på slottet.

Gemakkerne på slottet har endvidere en høj kulturhistorisk værdi i kraft af deres tætte bånd til den kongelige familie; flere steder i interiøret findes monogrammer for forskellige kongelige personer. Anna Sophie Reventlow skal være kronet inde i soveværelset i Østre tværføj, upassende kort tid efter Dronning Louises død, hvilket forårsagede en skandale. Historien om Struensee og Caroline Mathilde er også nærværende på slottet, idet det var Struensee, der antog Harsdorff som arkitekt, blandt andet til at indrette det unikke Marmorbadeværelse for den svagelige kong Christian VII. Marmorbadeværelset i kælderetagen fremstår meget originalt og besidder i særdeleshed kulturhistoriske værdier. Det velbevarede og helstøbte interiør med vægdekorationer, kar og gulv i marmor, vandtilførsel via rør der kunne styres fra haner, kassetteloft med nedhængende spejl samt nedgangstrappen med indgang gennem den skjulte dør i spejlet viser datidens glæde ved spejle og illusioner. Marmorbadet er fuldstændig unikt og desuden et af de tidligste eksempler i Danmark på indbyggede private badeværelser med såvel rindende vand som afledning til kloak.

De kulturhistoriske værdier knytter sig tillige til det komplette interiør i Det kinesiske værelse, hvor tidens optagethed af kineserier kommer til udtryk. Samtidig har værelsets malede dekorationer

Dronningens Audiensgemak, detalje af stukloftet.

Vægspejl med konsolbord.

Marmorbadet, kar med haner og vandtilførsel gennem skjulte rør.

sandsynligvis forbindelser til fajancefabrikken i Store Kongensgade, der leverede kakler til blandt andet Paradekøkkenet i sidefløjen. De kulturhistoriske værdier knytter sig desuden til den britiske signatur, der er indridset i spejlet i Det kinesiske værelse, idet englænderne havde besat slottet under Københavns bombardement i 1807.

Der knytter sig ligeledes kulturhistoriske værdier til Paradekøkkenets helstøbte interiør. Det fornemme køkken er enestående som eneste bevarede kongelige paradekøkken fra perioden og fremstår desuden som eksempel på tidens idyllisering af landlivet.

De kulturhistoriske værdier knytter sig til kirkerummet og hele dets interiør med de høje vinduesnicher med panelfelter malet som skyer, de høje pilastre med joniske kapitæler, der bærer brede dekorede gjord- og gratbuer, stolestadernes aftrappede opbygning til begge sider samt alteret med altertavlen malet i trompe l'oeil-teknik. De kulturhistoriske værdier knytter sig i særdeleshed til de bevarede originale dele som de to pulpiter, en del af stolestaderne, prædikestolen, døbefonten, Krocks maleri i altertavlen og det rigt dekorede stukloft med plafondmaleri. Desuden knytter sig kulturhistoriske værdier til Det store Kirkekabinets interiør, der afspejler forskellige stilperioder. I Rosen på attikaetagen knytter de kulturhistoriske værdier sig især til stukloftet med det store plafondmaleri Maskerade og til det bevarede træværk.

Mindehallen med mindeplader for faldne officerer besidder kulturhistorisk værdi for Danmarks deltagelse i krige på verdensplan. Desuden knytter der sig kulturhistorisk værdi til hovedtrappen i gården, hvor de nyudklækkede officerer hvert år fotograferes efter den afsluttende eksamen, opstillet på trappens trin efter karaktergennemsnit. Denne tradition går langt tilbage og fotografierne er ophængt til beskuelse i sidefløjene.

I sidefløjenes interiør knytter de kulturhistoriske værdier sig til den oprindelige trappe i vestre sidefløj samt til de bevarede oprindelige interiørmæssige dekorative elementer som stuklofter, kaminer mv., der endnu ses i østre sidefløj.

Desuden knytter der sig kulturhistoriske værdier til de værelser i porthuset der blev indrettet i 1800-tallet med stuklofter, paneler, fyldingsdøre med indfatninger mv. og til den samtidige trappe i østre sidefløj. Desuden knytter sig betydelige kulturhistoriske og teknikhistoriske værdier til uret i porthuset med historisk urværk og klokker.

De kulturhistoriske værdier knytter sig endvidere til ridestenen i den østre port.

Enkelte steder på slottet ses bevaret gamle (håndmedede) vinduesbeslag som stormjern, fugleanverfere mv., disse besidder tillige kulturhistoriske og arkitekturhistoriske værdier.

Kirkens altertavle malet i trompe l'oeil.

Bagsiden af urskiven og urværket.

Interiør i portbygningen.

Lakajgården

På grund af de mange synlige spor, fornemmes bygningernes forhistorie tydeligt. I det tidligere køkken (i den nuværende laboratorieføj) ses stadig et stort ildsted med tilhørende skorsten, der dog er nedrevet over tag. Tydeligst kommer historien til udtryk i staldbygningen, hvor en del af den oprindelige staldindretning er bevaret. I beboelsesfløjen ses stadig de indmurede kraftige stabler til portene, der vidner om bygningens tidligere anvendelse som vognport.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Slottets facader

De arkitektoniske værdier knytter sig til slottets facadestruktur, med de taktfast placerede vinduer og døre samt arkader og porte, de karakteristiske valmede tage med skorstene og kviste samt hovedbygningens midterparti, der fremhæves i højden af flagaltanen og samspillet mellem tagformerne. De arkitektoniske værdier knytter sig til facadernes dekoration, som gesimser, lisener, indfatninger, portaler, trapper og kælderetagens beklædning af granitsten samt til den måde, hvorpå udtrykket underbygger slottets arkitektoniske hierarkier. Desuden besidder de symmetriske facader på hovedslottet væsentlige arkitektoniske værdier.

De arkitektoniske værdier knytter sig endvidere til helheden omkring gårdrummet og til den måde, hvorpå de øvrige bygninger underordner sig og spiller op til hovedslottet. Desuden knytter der sig værdier til gårdspladsens brostensbelægning med dens gedigne og stoflige overfladekarakter.

Interiør

I *kælderetagen* under hovedslottet knytter de arkitektoniske værdier sig til de hvidkalkede hvælv og vægge, til gulvenes fine stoflige materialekarakter med ølandsfliser og teglsten, samt til den sekundære og nøgternt brugsprægede beskaffenhed, etagen antager.

I kirken knytter de arkitektoniske værdier sig til den måde, hvorpå rummet, der ikke giver sig til kende i facadestrukturen, tilpasser sig på raffineret vis. Dette ses i de høje vinduesnicher, der både optager vinduerne i kælder- og stueetagen, hvoraf de yderste nicher er vinklede så de retter sig mod rummets centrum. De arkitektoniske værdier knytter sig endvidere til kirkerummets hovedakse, der går på tværs, og den symmetriske opbygning heromkring, med de aftrappede stolestader. Symmetrien går blandt andet igen i en mængde tofløjede døre med indfatninger, hvoraf en del er blænddøre.

I Marmorbadeværelset knytter de arkitektoniske værdier sig til det forsænkede kar, der yderligere markeres i rummet af det over karret hængende spejl. De arkitektoniske værdier knytter sig endvidere til materialerne og overfladernes karakter, stoflighed og dekorationer, samt til det rigt dekorerede kassetteloft.

I *stueetagen* knytter de arkitektoniske værdier sig til forhallen i dens fulde interiør med træværk, flisegulv og stukloft. Desuden knytter de arkitektoniske værdier sig til de oprindelige rum i barok klædning med træværk, stuklofter og plafondmalerier, samt til de klassicistisk

Stalden, interiør med spiltov.

Facader mod gårdrummet.

Kælderen.

indrettede rum, som Marskalstuens interiør og i rummene vest herfor, både i hovedfløjen og i vestre tværføj, især til det bemalede træværk og til interiørdele som det store vægspjæl med konsolbord på gangen. Endvidere knytter de arkitektoniske værdier sig til de to store hovedtrapper med dekoreret træværk samt til løntrapperne med løndøre.

Væsentlige arkitektoniske værdier knytter sig endvidere til det af Harsdorff indrettede forværelse til Marmorbadet, i særdeleshed til væggen med spejl og polstret bænk, hvori er udsåret den skjulte dør til Marmorbadet, samt til den rumlige sammenhæng mellem forværelset og badet.

På *beletagen* som helhed findes væsentlige arkitektoniske værdier i den måde, gemakkerne er sammenstillet på, i symmetrierne og de og lange kig gennem gemakker, der ligger enfilade. Østre og vestre tværføj er opført som spejlinger af hinanden, både i eksteriør og interiør, denne symmetri både i facaderne og i rumstrukturen er en del af den oprindelige arkitektoniske idé bag slottet og anses for særdeles væsentlig. Slottets grundplaner er desuden bygget op om gemakker, der ligger enfilade med lange kig gennem døråbningerne fra facade til facade, disse sekvenser af rum besidder en høj arkitektonisk værdi.

Der knytter sig arkitektoniske værdier til stuklofternes rigt dekorerede udtryk og til den måde, hvorpå lofternes dekorationer spiller sammen på tværs af symmetriakserne. Der knytter sig desuden arkitektoniske værdier til måden, hvorpå lofterne i de små kabinetter på beletagen bevæger sig ned over væggene i en kraftig hulkehl, hvilket gør, at de små kabinetter fremstår bedre proportioneret i forhold til loftshøjden.

De arkitektoniske værdier knytter sig til Riddersalens hele interiør, med paneler, vægdekorationer, dørpartier med dørstykker, vægspjæle mv.

På *attikaetagen* knytter de arkitektoniske værdier sig først og fremmest til Rosen og Det Kinesiske Værelse. I Rosen knytter de arkitektoniske værdier sig til den måde, hvorpå loftet hvælver sig over rummet, hvilket gentages i plafondmaleriets malede perspektiviske virkning. Desuden knytter de arkitektoniske værdier sig til interiørets symmetriske opbygning med de fire dørpartier. I Det Kinesiske Værelse knytter de arkitektoniske værdier sig til hele det helstøbte interiør med bemalet træværk overalt i rummet.

Desuden knytter de arkitektoniske værdier sig til den måde, hvorpå den øvrige attikaetage i sit interiør underordner sig stueetagen og beletagen.

I *sidefløjenes* interiør knytter de arkitektoniske værdier sig til korridorerne langs gårdrummet, især til beletagens højloftede korridorer med taktfast placerede vinduer, der giver et smukt lysindfald. Der knytter sig arkitektoniske værdier særligt til Paradekøkkenets helstøbteinteriør, med væggenes flisebeklædning, hyldeerne i nicher i væggene og det store ildsted. Den bevarede

Kirken.

Gemakker i Østre Tværføj.

Rosen, plafondmaleri i falsk perspektiv.

Rosen, kamin og dørparti.

barokke trappe i vestre sidefløj besidder endvidere fine arkitektoniske værdier.

Porthusets arkitektoniske værdier knytter sig til stuklofterne, paneler og fyldingsdøre med indfatninger.

Lakajgården

Bygningerne har i det ydre en materiale-mæssig homogenitet, hvor særligt Staldbygningen imponerer med sin meget lange længde og taktfaste rytme af bindingsværk og højtsiddende vinduer, der udefra vidner om at bygningen indeholder rum med stor højde. I interiørerne påkalder den tilbageværende del af stalden sig særlig interesse med et meget smukt dagslysindtag fra de højtsiddende vinduer, der reflekteres af bræddeloftets krumme facon. Gulvet er belagt med brosten, der sammen med den store mængde træ i interiøret og det høje lysindfald skaber rige stofflige virkninger. Stalden er et fornemt eksempel på en rigt detaljeret herskabsstald og rummer fine arkitektoniske værdier i materialer, forarbejdning og overflader.

For Laboratoriefløjen og Beboelsesfløjens vedkommende knytter de arkitektoniske værdier sig primært til bygningernes eksteriører. I interiørerne er de bevarede dele af rumstrukturene med bærende hovedskillerum og mindre rum væsentlige for forståelsen af bygningernes karakter.

BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier i Frederiksberg Slot knytter sig til det samlede anlæg bestående af hovedslottet, begge sidefløje, begge krumme fløje og porthuset, Poternen, der forbinder slottet med den Lakajgården, der udgøres af Laboratoriefløjen, Staldfløjen og Beboelsesfløjen.

Slottet

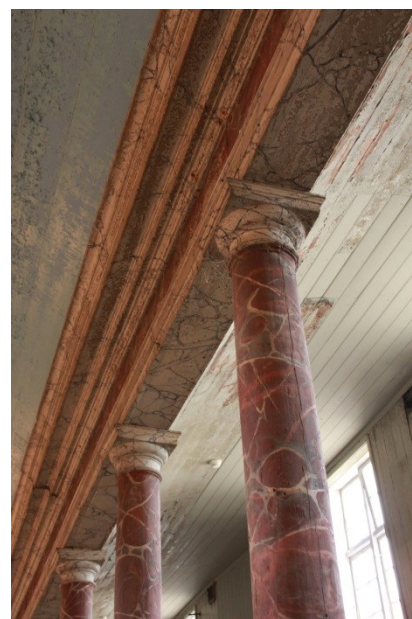
De bærende fredningsværdier knytter sig til den landskabsarkitektoniske sammenhæng mellem Frederiksberg Slot, Frederiksberg Have og Søndermarken, samt den miljømæssige og kulturhistorisk væsentlige sammenhæng mellem Frederiksberg Slot og Lakajgården.

I slottets eksteriør knytter de bærende fredningsværdier sig til de klare bygningsvolumeners sammenstilling og indbyrdes hierarki, facadernes vinduestakt og dekorative elementer, de to hovedindgange med trapper og portaler, samt til det helstøbte gårdrum. De bærende fredningsværdier knytter sig endvidere til det samlede anlægs konstruktion i grundmur, det pudsede og kalkede murværk, de kobberklædte tage og tegltagene hængt med sortglaserede tegl. Hertil kommer facadernes gennemførte udtryk i barok med samtlige detaljer og alle oprindelige og ældre bygningsdele og -detaljer, herunder skorstenspiber, kviste, trapper, porte, døre og vinduer med samtlige detaljer. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning.

I interiøret knytter de bærende fredningsværdier sig primært til hovedslottets og sidefløjenes oprindelige og ældre rumindretninger, med samtlige oprindelige og ældre interiørdele primært indrettet i

Paradekøkkenet, vægfliser og hylder.

Stalden, bemalet træværk.

Slottet set fra haven.

barok og klassicistisk stil, særligt skal fremhæves de klassicistisk indrettede gemakker, hvoraf i særlig grad Riddersalen udmærker sig. Hertil kommer de velbevarede og helstøbte interiører i Det kinesiske værelse, Marmorbadeværelset og forrummet hertil med døren, der skjules af spejl og bænke og endelig Paradekøkkenet i sidefløjen. Desuden knytter de bærende fredningsværdier sig til de velbevarede interiører i Kongens bad og Kirken, løntrapperne, hovedtrappen til kælderens i hovedbygningen samt øverste del af hovedtrappen i vestre sidefløj.

Endelig knytter de bærende fredningsværdier sig til alle oprindelige og ældre bygningsdele, herunder tagværkerne, trapper – her skal særligt den oprindelige baroktrappe fremhæves, skorstene, brædde- og plankegulve, samtlige gulve af natursten, gulve af tegl, pudsede vægge og vægge med opspændte lærreder panelering, pudsede lofter, stuklofter med plafondmalerier, stukkatur, fyldingsdørene med tilhørende ældre beslåning, gerichter, dørstykker, overstykker, fordakninger, det marmorerede træværk, ovnnicher, kaminer, vinduernes ældre anverfere og stormkroge. Endelig knytter de bærende fredningsværdier sig til den traditionelle materialeholdning.

Lakajgården

De bærende fredningsværdier knytter sig til anlæggets materialemæssige homogenitet, gårdens granitstensbelægninger, bygningerne opført i grundmur og bindingsværk med granitsokkelsten, de gulkalkede mure, de store tagflader hængt med røde vingetegl og for staldbygningens vedkommende bindingsværkets taktfaste rytme og vinduernes placering i hvert andet fag udfor stalden og de tre kviste med luger.

I det indre knytter de bærende fredningsværdier sig til de bevarede dele af den ældre grundplan i alle tre bygninger, herunder køkkenildstedet i Laboratoriebygningen, den tilbageværende del af stalden med det originale interiør med alle detaljer. Hvælvene i beboelsesfløjens kælder, der vidner om bygningens fortid som vognremise. Endelig knytter de bærende fredningsværdier sig til den traditionelle materialeholdning.

ANBEFALINGER

Slottet

De nyere toiletter, der er indbygget ved hovedtrapperne i Tværflojens samt i sidefløjene, forekommer generelt i et afvigende formsprog, detaljeringsgrad, kvalitetsniveau og farveholdning i forhold til resten af slottet. Disse kunne med fordel nyindrettes i en højere grad af overensstemmelse med det øvrige slot.

Opmærksomheden henledes desuden på Slotsgårdens oprindelige springvand, der har været flyttet til Christiansborg Slot men er fjernet derfra på grund af etablering af hestefolde og som nu henligger i magasin.

Lakajgården

De mange tilfældigt placerede tagvinduer i staldbygningen og beboelsesfløjens nordende anbefales fjernet eller begrænset i

Toiletrum ved kantinen i sidefløjen.

forbindelse med fremtidige ombygninger. Brandkammen på staldbygningen deler tagfladen på en uheldig måde og bør på sigt erstattes af en brandkamserstatning under tagfladen. Den tilbageværende del af stalden bør undergå en nænsom konserverende istandsættelse, således at nedbrydning bremses, men patina og slidspor bevares.